ԱՐԵՒԱԾ

7 ՏԱՐԻ — ՀԱՅԵՐԷՆ — 15 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Թ · 220 — ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ — 1863

Ինչ որ խմբագրութեան և Տնօրէնութեան կը վերաբերի պէտք է ուղղել առ ԱՒԵՏԻՍ Դ· ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ Մահմուտ փաշայի տակը Սուլթան Համամիի վերի քով Գալաթիոյ խանութը : — Ընդհատ նամակ համար ծրար կը մերժուի :

Օրագիրը ամեն շաբթու երեքշաբթի օրերը կը հրատարակուի :

Գին տարեկան 120 ղուրուշ արծաթ · — վեցամսեայ 70 · — եռամսեայ 40 · — մէկ թիւը 4 ղուռուշ · դուրս խրկուած Օրագրոյ Ճամբու ծախքը ընդունողին վրայ է · — Ծանուցմանց տողը 1 ղուռուշ :

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ԿԸՆԴՈՒՆՈՂԱՑ

Կ · ՊՕԼԻՍ Օրագրոյս գրասենեակը , ՄԵԾ — Նոր — խանի վերի դուռը թիւ 2 :

ՋՄԻՒՒՈՒՆ Տեարց Աւետիքեան եղբարց վաճառատունը և ԴԱՂԻԿ Հանգէսին գրասենեակը : ՏՐԱՊԻԶՈՆ՝ — խաչատուր աղա Էմմաեանի գրասենեակը : ԹԻՒՐԻՏԱՂ Յարութիւն աղա Ղ · ՃամՃեան : ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ · Պ · Մ · Յակոբ աղա Նազարբէեան :

Հայ Աղբիւր առնը հիմն հակող հաստիք (ընդհանուր) մը :

Աբեռւի որ հիմա աշխարհի ընակչաց թիւն է 1,000,000,000 (հազար միլիոն) դեռ մանց ասելի : Յայտնի է որ եթէ ժանտախտը , պատերազմը , մարդկային սեռին մէկ մասին վնասելն կացութիւնը և ընդհանուր աղգաց մրցութիւնն ծագած զանազան կերպ նաղրաւ ախտերը ժամանակէն առաջ զանոնք գերեզման չիջեցնէին , հարկաւ այսօր աշխարհ քանի մը հազար միլիոն կամ երկիլիոն ընակիչ պիտի ունենար · բայց քանի որ մարդն ասոնց մէկ ու կործանիչ ընթացքին մէջ կը յարատեւէ , ի հարկէ փոխանակ աշխարհաշէն և բազմաթիւ սերունդ մը ունենալու՝ որ կար ու իր մատաղ հասակին մէջ իր կեանքը փճացնող և վաղանցիկ ստուերի մը պէս անցնող սերունդ մը պիտի ունենայ , որ հետզհետէ վաստկածէն ասելի պիտի կորսնայ . . . :

Ասոնք մարդկային սեռը փճացնող ֆիզիկական քաղցկեղ են , իսկ բարոյական քաղցկեղին գալով , որ այժմ ամեն աղգաց մէջ ճարակած անոնց հոգւոյն տուները քակելու վրայ է գալուն մեքենականութեամբ մը . և զանոնք օր քան զօր դեպի թշուառութեան անյատակ անդունդին մահաբոյր , եզերքը մը-ղեղն անոր գալանի զօրութեանը տեղեակ եղող ճշմարտասէրին արեւս պէս պարզ ու յայտնի է :

Այս աղգակործան գաղտնի մեքենականութիւնը , որուն հակող անունը տուինք , (անունը բարի , նպատակը չար) Հռոմի եւ բերան սրահին մէջ գոյութիւն առնելով ամեն ազգաց մէջ սպրդած մատ է · և շատ եւրոպի ատեանները մէջ իւր ձայնը ունի ի կոր-ծանումն մարդկային սեռին , և այն ալ էզգեցին կամ շատ անգամ ճշմարտասէր կարծուած շահասէր անձանց ձեռք : Թէ և առ մահաբոյր քաղցկեղը Սպանիական դաշտին բարեպաշտութեան ծոյր գոյութիւն ունեցաւ , բայց շատ շուտով ճարակեցաւ իր տարափոխիկ զօրութեամբը , շատ երկիրներու մէջ մտաւ , շատ հարուստներու պալատները և Սրբոնական ատեաններն բազմեցաւ , և մինչեւ անգամ՝ Հայոց տանը ներսի կողմն ալ մըտաւ , որուն շատ երեւելի կարծուած և մարդու կերպարանք ունեցող անձինք գերիացան և այսօր մեզմէ պատասխաններ եղած են Սգգային յառաջադիմութեան առջև : Տաճկաստանու և Ռուսիոյ Հայոց մէջ իւր երեւելի գործակիցները ունի . թէև մեկ քանին յայտնած են իրենց զրութեամբն ու գործքերովը , ինչպէս Զամուռճի Տերոյենց Պատուելին ի Տաճկաստան և Սիլաղդիրի վարդապետան ի Ռուսաստան (կըսուի որ առ վերջին

նին մէկ ջերմ արբանեակը եկած այս օրերս. զանի արդարացունելու կը տքնի Պօլսոյ սրճատաններուն մէջ, քանի որ Ա.յվազովքին ճիզվիթուԹիւնները օր ըստ օրէ երևան ելլելու վրայ է դեռ...): Հայ գրիչները մինչև յարդ իրենց բոլոր ուժն ու զօրուԹիւնը առ երկուքին վրայ Թափելու՝ կը տքնին, իբրև Թէ միայն առնք ըլլային ազգին մէջ Ազգային յառաջադիմուԹեան Թշնամիներ. քանի որ ընդհակառակն լինչ լսասարեալ կարծուած անճանօԹ ճիզվիԹներ կան, որ ամէն Թաղերու մէջ շատ անմեղ հոգիներ իրենց գաղանային ճանկերուն գերի ընել կաշխատին:

Ա.յսօր Զաւուռճեան Պատուելի (Թողեցոլ Ա.յվազովքին, որ անի Ռուսաստանի մէջ դեռ շատ տուներ փլցունելու վրայ է. և դեռ շատ երևելի անդամներ մահուան դուռը տանելու վրայ է...) որ իբրև ճիզվիԹ մը հրաւիրակուած է, ոչ այնչափ միայն հաստատունելու կարող է, քան որչափ մեր վերջի յիշած դեռ անճանօԹ ճիզվիԹները: Առնք՝ Ազգը քաղցկեղի պէս կուտեն կոր: Խեղճ ազգ. կաշխատի, կը տքնի, եւ ամէն նեղուԹիւն կը քաշէ յառաջադիմուԹեան լեռը ելլելու. կը դիմաջակ Ժամանակը՝ մեյ մալ կը տեսնէ որ դեռ լեռան ստորոտն է, կամ աւելի ետ գացած է:

Քանի որ ճիզվիԹուԹիւնը 20 կամ 30 տարիէն հետէ քաղցկեղի պէս ճարակած է, Ազգային կազմուԹեան կարեւոր կապը քակելու վրայ է, քանի որ անճանօԹ ճիզվիԹները ամէն Թաղ սպրդած, Ազգը մահուան դուռը հասցունելու վրայ են, Տարկաւ Ազգը իր յուսացած յառաջադիմուԹեանը հասնելու անկարող պիտի ըլլայ...

Թիֆլիզէն մեզի կը գրեն Թէ Ա.յվազովսքի Գաբրիէլ վարդապետը սեպտեմբեր 18 չորեքշաբԹի օրը Թէոդոսիոսէն ճամբայ ելած է Ջմիւռնայ երԹալու՝ Եպիսկոպոս ձեռնադրուելու համար:

Ա.յս լուրը մեզի ստոյգ չ'երեւնայ նէ ալ՝ եռքէն մէկ քանի այլեւ այլ տեղերէ ալ գրուելուն համար հարկ եղաւ հաւատալ եւ հրատարակել:

Պատրիարքական ընտրութիւն:

Հոկտեմբեր 3 շաբաթ օրը կրօնական հանգամանք ժողովը կազմուեցաւ, պատրիարքական Եպիսկոպոսներու ընտրելեայ ցուցակը պատրաստեց դաղանի քուէարկուԹեամբ, որ հետեւեալներն են:

Իգնատիոս Եպիսկոպոս	Վանայ,	քուէ	26
Պօղոս »	Զմիւռնիոյ,	»	24
Մարգիս »	Հրաժ" Պաս"	»	20
Թադէոս »	Թէքիրտաղի	»	20
Աբրահամիս »	Խարբերդի	»	12
Մկրտիչ »	Գալատիոյ	»	12
Ստեփան »	Տեղապահ	»	11
Յակոբ »	Եւդոկիոյ	»	8
Գեորգ »	Պրուսայու	»	7
Յակոբ »	Կեսարիոյ	»	5
Գեորգ »	Մարսուանու	»	5
Կարապետ »	Սեբաստիոյ	»	4
Յարութիւն »	Կարնոյ	»	3
Կարապետ »	Կեսարիացի	»	3
Յովհաննէս »	Կապուտիկ"	»	3
Սահակ »	փոխ" Երուս"	»	2
Աբրահամիս »	Խարբերդցի	»	1
Յակոբ »	Սեբաստացի	»	1

Ա.յս պատրիարքական ընտրելեայ ցանկին նայելով Քաղաքական ժողովը հոկտեմ. 7ին իր առաջին նիստին մէջ սա հետեւեալ հինգ ընտրելեայ ցանկը պատրաստեց:

1. Պօղոս	Եպիսկոպոս	Զմիւռնիոյ	քուէ	40
2. Մկրտիչ	»	Գալատիոյ	»	2
3. Իգնատիոս	»	Վանայ	»	25
4. Գեորգ	»	Պրուսայու	»	9
5. Ստեփան	»	Տեղապահ	»	1

Քաղաքական ժողովը վերոյիշեալ 18 պատրիարքացուներուն մէջէն սա հինգը քաշած դուրս առած առեւը, չենք գիտեր Թէ ինչ տեսակ արժանաւորուԹիւն նկատած է ասոնց վրայ միւսներէն աւելի, եԹէ քաղաքագիտուԹիւն փնտռուած է, սա հինգին մէջէն մէկ քանին նայելով՝ ծնացածներուն մէջ աւելի քաղաքագէտները կան, (կանոնաւոր քաղաքագէտ ըսել չենք ուզեր) եԹէ մտաւոր տաղանդ, անոնց մէջ աւելի տաղանդաւորները կան, եԹէ տարիքի առաւելուԹիւն, գործեալ կան, իսկ եԹէ իրենք մէկէն փնտռուած է նէ, օրհնեալ է Ա.ստուած, ոչ ասոնց մէջ կայ և ոչ ալ միւսոյ...:

Կարծենք, եթէ ճիշդը փնտռուելու ըլլայ նէ, ոչ աս յանդիմանութիւնը, և ոչ ան յանդիմանութիւնը պիտի ընդունի, այլ ով որ Բարդէն (կոզմ) ունկը Պօլսոյ մէջ, անոր հոգին եղ քաւած կը ապրի, ամիսներ առաջ գաղափ հեռագիրներ պիտի ղրկէ, եւ ամենք ալ շուտաշրջիկ կրօնականաց եւ աշխարհականաց ձեռօք, որ չիտակին ըսելով՝ բանը «գաղտնի քաղաքականութեան» սահմանին դուրս եկած է . . . :

Վերջապէս Հոկտեմբեր 12 շաբաթ օրը Ազգային Ընդհանուր Ժողովին մէջ բոլոր քաղաքականութեան արգիլումը սա հետեւեալ երկու Եպիսկոպոսաց վրայ կայացած է .

1 . Պօղոս Եպիսկոպոս Զմիւռնիոյ ,

2 . Ներսէս Եպիսկոպոս Վանայ , որոնց մէ առաջինը 40 քուէ վաստկած է , իսկ վերջինը 20

Այսօր նորէն Ազգային Ընդհանուր Ժողով գումարուելով սա երկուքին վրայ քուէ հանած պիտի ըլլայ , տեսնենք ով ո՞րքան վաստկի . . . :

Հիմա գործը ձեռացած է Պօղոսեան եւ Ներսէսեան Բարդիներուն ջանիկը վրայ : Եթէ Պօղոսեան Բարդէն վաստկի , կը վախնանք որ Պօղոս Եպիսկոպոսը յանձնառու չըլլալով իր Բարդիին աշխատութիւնը՝ ի դերեւ հանէ . . . իսկ եթէ Ներսէսեան Բարդէն ը՝ դարձեալ միւսին ջանքն՝ ի դերեւ պիտի ելլէ :

Մեղուն , որ սա վերջինը շատ կը սիրէ , եւ անոր անձին դէմ մազի չափ թշնամութիւն չունի , զանի իւր ամէն յանդուգն ներուածը լաւ ճանչցած ըլլալուն համար վստահաբար կրնայ որ սա գերագոյն պաշտօնին յարմարութիւն չունի : Անի որ մանաւանդ գաւառ մը չկրցաւ կառավարել , ինչպէս պիտի կրնայ ընդհանուր գաւառաց կառավարիչը . . . ըլլալ : Մեղուն հրատարակաւ ցոյց տուաւ անոր անկարողութիւնը եւ պաշտօնական ճանապարհ մը Մասիսի միջոցաւ յայտնեց թէ անի իր պաշտօնին ոչչափ անփոյթ գտնուած է . . . : Ձերկարենք , սա ամենը լսուելէն վերջը՝ երբ կելլէ Բարդէ մը առանց անոր յարմարութեան ու ձեռնհասութեան ցոյց տալու , կամ անոր նկատմամբ լսուածները ջնջելու , զանի իբրեւ ամենէն ազնիւ տագնապաւոր մէկը յառաջ կը քաշէ օր առաջ ամէն պարբասոռնէ-ներէը տեսնելով . մենք սա այժմ քան մը չենք ըսեր , բայց պիտի ապասնենք մինչեւ որ ժամանակը մեր բառերուն ստուգութիւնը բերէ մեր դուռը հաստատելի (երանի թէ մեր կարծիքը սխալ ելլէր) :

Եթէ Պօղոս Եպիսկոպոս՝ քաղաքական պաշտօնը չընդունի , կամ թէ Ազգային Ընդհանուր Ժողովը անոր յանձնառու չըլլալը դիտնալով բոլոր գործութիւնը միայն Ներսէսեան Եպիսկոպոսին վրայ կեդրոնացնէ եւ զայն ընտրէ նէ , ուրիշ արժանաւոր եղողներու իրաւունքը բռնաբարած կըլլայ :

Մեղի սիրելի է հաւատալ որ՝ Ազգային Ընդհանուր Ժողովը սա կէտին վերահասու ըլլալով՝ Պօղոս Եպիսկոպոսը յանձնառու չեղած ատենը՝ անոր տեղ ուրիշ արժանաւոր Եպիսկոպոս մը դնելով նորին իր քաղաքականութեան գործողութիւնը պիտի շարունակէ այն երկուքին վրայ :

Ի լոյս ընծայենք որ քաղաքական առաւելութեամբ Պատրիարքը ընտրուեր է Պօղոս Եպիսկոպոս Դեր . Ասաքնորդ Զմիւռնիոյ , եւ հեռագրով ալ նոյն օրը Նորին Սրբազնութեան իմաց տուեր են :

Հետագայ յօդուածոյս ձեր պատուական

Մեծարգոյ խմբագիր :

Ափրիկոյ 17րդ դարուն մէջ Լսակիւտարու Սէլամըզդեայ եւ իրենց գպրոցին դէմ չափազանցութեամբ դրուած յօդուածին ձեր . . . թուով պատասխանելով հրատիրեր էինք Պ. Նահապետին առաւել ստոյգ աղբիւրներու դիմելու եւ տուած սխալ տեղեկութիւնները ուղղելու : Ուրախութեամբ կը տեսնենք որ , այս անդամ իսկ վարպետի մը առջեւ նըստելով եւ թերեւս իւր յօդուածը անոր ցոյց տալէն ետքը՝ դնել տալով բարեհաճեր է մեր խնդիրը կատարելու Ափրիկոյ 19րդ դարուն :

Ո՞ր է այն «Սէլամըզդեյք անուարբեր են , գպրոցին քանի տարիէ ի վեր մէկ աշակերտ մը հասուցած չունի . 200000 եկամուտ ալ ունենան , գպրոցին ցատկ դէմ պղտելի մնայ» ըսելով բացագանչական պատգամ տուող Երեմիան : Այժմ , լեզուն ու գրիչը փոխելով կը խոստովանի թէ նոյն թուղթ բնակիչներուն մէջ գտնուած են գպրոցասէրներ , այլ սակաւաթիւ . նոյն գպրոցը հաստատած է աշակերտներ , այլ մէկ ձեռքի վրայ հաշուելու չափ .

նոյն դպրոցին վիճակը ցաւալի եւ դէթ ըղձալի չէ, այլ սարսռամ. եւ այս վիճակը իւր առաջին չարադուշակ մարգարէութեանը գալ ժամին պէս անյոյս չէ, այլ եթէ թագաւոր Լորհուրդը իւր պարտաւորութիւնը ճանչէ՝ կրնայ ամենամեծ բարիք մատակարարել։

Մեր ուղածն ալ այսչափ էր. եւ թէ որ բարեհաճի՝ եթէ ոչ մեր ֆարթիք գալու, գոնէ քիչ մ'ալ աչքի որճալու մեր դրածին վրայ, կրնայ ճշմարտութեան քիչ մ'ալ առաւել մօտենալ։ Իսկ մենք խնդրած ցանկին գալով... դրելուս չմնաց, ահա մէկը ձեռքս քաշելն՝ նամակի ծրար մը առջիս նետելն ու վախչիլը մէկ ըրաւ. բայց ղայն, եւ ի՞նչ կ'ըրշամ.

« Վաղէմի բարեկամ.

« Ձեզ ի՛ մանկութենէ ճանչնալով ամենամեծ յանդգնութեան մը կարող չեմնար կ'ըլլայ ծեր. ուստի մեծ եղեւ մեր զարմանքը՝ երբ սարսափելի վտանգի մը դիմադրաւելդ տեսանք։ Երբ քաջամարտիկ սպառազէն մը եօթն փարաւոնեան կոչնկները ոտքը, անիրաւութեանց ուղղիչ Թափառական ասպետին (Տօն Քիշօթ) սուրը ձեռքը Պօլիսէն Պարտիզակ, անկէ՛ի փարիզ, անկէ դարձեալ՛ի Պօլիս, անկէ՛ի [illegible] մեկնումն [illegible] եւ միւսոյն խենդութեան ու լրբութեան հարուածներ տեղայնելով եւ եֆտի դուլէի չղմանները չառաչեցնելով (1) ինչ անխոհեմութիւն էր որ անանկ ահագնանքի մը դէմ եղար խոթելու ու քաղաքիդ ամբոխաւանութեամբ ԲԸՂ, ՅԹողոխան ու վանդալական արամաբանութեամբդ, մի թէ ջանաւոր պըտուղներ ապահինեցար (իբրեւ թէ Սրտմտդ կամ Հաւատոյ Պապը ըլլայիր)։ Հակառակորդիդ ընչաքաղցութեան ու խաբեութեան չառաչնունէն ալ չվախցար. տեսար հիմայ գլխո՞ւդ նետուած այն ծաղրոց փոթորիկը։ Ա՜հա քաժինդ առիր, վասն ղի վաճառ խառարաշրջիկ ախոյեանիդ, յայտնեցար որ դուն ուղղական սեռական միայն գիտցող տգէտ մի ես, ընդհանուր ազգը եւ Լսակիւատրու թագաւորական խորհուրդը խաբող չահասէր մի ես, մանաւանդ վիճելու կերպը չգիտցող խմաստակ մի ես. լինչպէս որ կ'ըսեր հակառակորդդ հետեւեալ Համերական տողերով.

Խնդիրն ահա
առ այժմ սորա
վերայ կայանայ
երբ ... վիճել ուզած
կ'ուզէն հետանայ։

Իսկ մեզի սպառնացող փոխարինն ինչ ընենք. ահա նորին վսեմապատիւ Բարձրութեան Ընդհանուր Համարտաւուն Հայոց Ըղձից ոյացաց համար կը պահանջէ քէնել։ Գիտեմք անխոհեմութեամբդ պիտի երթես մեր ցանկն ալ անոր խրկես։ Վասնորոյ սիրտ ի՛ թունտ, ձեռք ի՛ յերեր, ծունկք ի՛ դողդոջ կապաչեմք գքեզ ի՛ սեր մեր վաղեմի բարեկամութեանը, ի՛ սէր, ինչ ընեմք որ սիրտդ ի՛ դութ չարժէ, ի՛ սէր այն սերտ մտերմութեանը, որով ձեռք ձեռքի եւ ոտք ոտքի ձալախայի պատկած տեսնենս երազու օ՛ր կը պօռայինք, մեզ այս վտանգիս մէջ մի՛ ձգեր։ Վերջապէս անուղղայայտնելով գլխուդ բերած ձիւնը մեր ըղձանուն ալ մի՛ բերէր, որ մենք ալ քու ընդունած պատուանուններդ չընդունիմք։ Նամակիս բովանդակին ալ վճարէ, որ երթայ քեզի խրատ ըլլայ։

Յ. Գ. Սա ալ ըսեմք որ մեք եւ գրեթէ համայն [illegible] կուիւներ կարգալու համար չէ։ Բայց ցաւալի ու ղղուելի դպրոցներ կան եղեր, դոհութիւն երկնից, ի՛ հնորս Ազգային Սահմանադրութեան ունիմք արժանընտիր Թագաւորական խորհուրդներ եւ քիչ առնէն կանենք նամք նաեւ Ընտանեական խորհուրդ. առանց կինայ այն ցաւերուն դարման տանիլ. անոնց՝ հոգածութեամբ այս բաներուս դրացած աւանն դուրսէն երկար բարակ վէճեր ընելը շա՜լախանո՜ւթիւն է եւայլն»։ Մենք ալ բաւականաւ այս նամակագիրներուն կարծիքէն եմք. ուստի կը վերջացունեմք խօսքերնիս մէյ մ'ալ չսկսելու որշմամբ. իսկ Ակլեկտայի նամակագիրը եթէ տակաւին դէմ դրելու մարմնոյն ղէպ՝ պատ է ինք ուղածն ըսելու. մենք ալ պատ եմք չպատասխանելու։

Ընդունեցէք Պ. խմբագիրը, խորին յարգանաց հաւաստիքը։

Ս. ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ։

(1) Տես Վէրվէս Թիւ 17, 18։

ՉԵՓԻՒՌ

Այս ազգային հանդէսը, որ մէկ քանի անգամ անդրեւան պակասութենէն դադարուած ու նեցաւ, ասս անգամ նորէն երեւան կելլէ իր վերջամեայ շրջանը անթերի կատարելու։

Այս հանդէսին արդիւ խմբագիրը, որ տարիէն աւելի է Հայկական պրականութեան ապարհզը եղեր է, իր կարողութենէն աւելի զոհողութիւններ ընելէն վերջը՝ այլեց օգնութեամբն ալ բաւական ատեն չնչեց եւ ուզեց շատ մտքած սիրտեր արթնցունել. բայց Հայ ընթերցանութիւնը զայն պէտք եղածին պէս չոլջունեց, եւ թողուց որ երթայ առանց ջուրի չորնայ։ Հայ ազգը լրագրի մը բռնած ընթացքը պահարակելը սորված է. այս ինչ կամ այն ինչ ըներէն ժամանակ ժամանակ առ՛ի չգոյէ օգնութեան դադարելուն եւ երբեմն ալ ճիշդ օրին չհանելուն համար կամ դիներնին սուղ ըլլալուն համար եւել պակաս պրուցելը եւ գանդատներ ընելը գիտէ. բայց բոլոր այս պակասութենէն առջեւը առնելու համար իր ունեցած պարտականութիւնը չուզեր ճանչնալ...։ Հանդէս մը նոր երեւան եկած ատեն փոխանակ անոր ձեռնտու ըլլալով զօրացունելու, ընկերութիւնները, դպրոցները եւ ուրիշ կարող անձինք կը ջանան որ ձրի առնեն. այո՛, շատ կարող անձինք կան որ միշտ ձրի լրագիր կարդալ կը սիրեն։ Ահա ասս է Հայ խմբագրութեան խեղճ վիճակը։

Վերոյիշեալ հանդէսին խմբագիրը քանի քանի անգամ ասս տեսակ դժբաղդութենէն հանդիպելէն վերջը՝ շատ տեղեր իր գլուխը զարկաւ եւ հաղիւ հազ ասս անգամ տպագրիչի մը օգնութեամբ իր վերջամեայ շրջանը ապահովցուց և կը խոստանայ բոլոր բաժանորդ գրուիլ ուզող ճշմարիտ Հայերը գոհ ընել ամէն կերպիւ։

Վերջամեայ գինը քառասուն-դրուշ է, բաժանորդ գրուիլ ուզողը որ թիւէն ուզէ նէ, կրնայ գրուիլ։ Ստորագրութեան տեղերն են Զիլէք վաճառ Պ. Զէնոբ Փափազեանի տպարանը եւ Զուխաճի խանի դէմ թիւ 1 խանութը։

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՄԻՍԻՕՆԱՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՍՆԱՄԵԱՑ ԸՆԹԱՑԻՑ ԻՏԱՃԿԱՍՏԱՆ

ԵՒ

ՏԱՐԱԲԱՂԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

(Շարունակութիւն, տե՛ս էջ 176։)

Ա. Օրինակի համար. առջի բերան իրենց ո եւ լոկ գործառնութեանցը մէջ գրեթէ ընդհանուր ճշդութիւն մը պահել ցոյց կուտային, անանկ որ՝ մինչեւ անգամ կրնայ ըսուիլ թէ նոյնը այս երկրին մէջ տեսնուած չէր։ Այնկեղծութեամբ եւ գրեթէ հրեշտակային վարքով մը մարդոց առջեւը երեւցան, անոյշ անոյշ խօսեցան, մինչեւ որ խել մը անձանց սրտերը գրաւեցին. մէկ խօսքով աստուածաշունչ վարմունք մը ցոյց տուին ամենուն։ Երբ որ իրենց գործառոյթ մէկուն ամբականը բաւական չգալով՝ երթալ իրենցմէ խնդրեր որ քիչ մը վերադիր ընեն, կը պատասխանէին թէ «մինչեւ տարեգլուխ չենք կրնար որ եւ իցէ մէկու մը ամբականը աւելցունել, որչափ ալ որ քիչ ըլլայ. քանզի մենք ամէն մէկուն ամբականը, որչափ որ կարժէ, տալէն հաշուով ընկերութեանը իսկ տուած ենք, եւ ընկերութիւնն ալ ճիշդ նոյնչափ կը դրկէ...»։ Ուստի իւրաքանչիւր ումեք ամբականը ամէն ամիս հատուցանելնուն վերջը՝ նոյն տալեռնեբուն արժէքին՝ ժամանակ ժամանակ բարձրանալէն յառաջ եկած վերադիրներէն իւրաքանչիւր գործառոյթն բաժնին ինչ որ կինէր, ան ալ ճշդիւ կը հատուցանէին։ Նաեւ եթէ հատուցածնին ոսկի կամ թուղթ ըլլար նէ, սեղանաւորի հաշուով դլուխ ալ կուտային, այսինքն՝ սեղանաւորը ոսկին կամ թուղթը քանի գահեկան պակասի աւրեր նէ, ան նոյն պակասն ալ քու իրաւունքդ է ըսելով՝ ճըշդիւ կը հատուցանէին։

Սակայն ժամանակ մը եկաք՝ երբ որ ոսկին աւելի բարձրանալ սկսեց, ան իրաւացի իրաւունքը համբարձաւ... այնուհետեւ սկզբան առանց սկզբունքի իրենց շահաւոր երեւցած կերպովը... գործել։ Կերեւնայ թէ ան երբեմն երեսուն ճանչցուած վերադիրները՝ մէկ աքանչելի եւ նոր խորհրդով մը գործառոյթ իրաւունքը ըլլալու արտօնութենէն դադրե-

ցան։ Ա.ինչափ սկզբունքէ զուրկ ընթացք մը ձեռք առնէ, որ մի եւ նոյն բանին պատճառը կամ պատասխանը տարբեր ատեն՝ տարբեր անձանց առջեւ տարբեր կերպով սկսան յայտնել։ Զիրենք ճանաչողներէն ոմանք բաւական ջանացած են գիտնալ թէ՝ այս ինչ կամ այն ինչ կէտին վրայ ինչ ուղիղ սկզբունք ունին, եւ կամ ինչ հիման վրայ հաստատուած են, ինչ օրէնքով կը քալեն. վերջապէս տեսած են որ սկզբունքէ զուրկ եւ մարտ ամնուն օրին պէս միշտ փոփոխական, եւայլն, եւայլն, եւ այլն են։

Անգամ մը Ամերիկեան պատուելեայ Հայ գործաւորներուն մէջ սա կէտը մեծ խնդիրի մը կարգը անցած էր թէ, Միսիոնարը՝ իրենց գործաւորաց ոչ յատկութեանը նայելով ամ սական որոշած են արդեօք. քանզի մի եւ նոյն պաշտօնը վարող անձինք տարբեր չափով ամ սական ունին։ Օրինակի համար՝ երկու անձինք հաւասար տաղանդ ունին ու մի եւ նոյն գործը կը գործեն, մէկուն կուտան 400 եւ միւսին կուտան 800։ Դարձեալ՝ մի եւ նոյն գործին մէջ եղող եւ տաղանդի ու ճախքի կողմանէ իրարմէ խիստ տարբերութիւն ունեցող անձանց տարբեր ամսական յատկացուցած են։ Տաղանդի կողմանէ տկար, եւ միանգամայն չսմսնացած անձի մը 1200 կուտան, աշխոյժ, գործունեայ եւ ամսնացած անձի մը 400 կամ 500 կուտան։ Անշուշտ սոյն պատուէրը իրենց համար սկզբունք մը ունին, բայց կը տեսնուի որ՝ Աստուծոյ, քնութեան եւ մարդկութեան արդար ճանչցած սկզբունքը չէ. քանզի Աստուած եւ մարդկութիւնը՝ գործունեայ, ժիր եւ անկեղծ անձինքը կը վարձատրեն. իսկ ասոնք՝ ծոյլ, կեղծաւոր եւ շողոքորթ անձինքը։ Անգամ մը մէկը կը հարցունէ թէ՝ Պատուելի, ինչ բանի նայելով, եւայլն, ամսական կորոշէք. մտաւոր տաղանդին, գործունէութեանը թէ մեծ ճախք ունենալուն, եւայլն. քանզի երբ պարոն Ա.ը պարոն Բ.ին յաջորդեց եւ մի եւ նոյն գործը կընէ, ինչու համար ինչ որ պարոն Բ.ին կը հատուցանէիք, նոյնը պարոն Ա.ին չէք հատուցանէր. յիշեալ Միսիոնարը կըսէ թէ մենք ապրուստին եւ ունեցած ճախքին նայելով՝ կորոշենք ամսականը. պարոն Բ.ը երկու աղջայ ունի, բայց պարոն Ա.ը մէկ։ Չոս խեղճ Միսիոնարը վախստան ճամբայ մը բռնել կուզէ, բայց պատգամներուն անտեղեակ ըլլալով՝ լարուած ցանցի մը մէջ կիյնայ. քանզի պարոն Ա.ին միջնորդը կըսէ թէ պարոն Բ.ը ոչ թէ երկու տղայ ունի, այլ մէկ. իսկ պարոն Ա.ը երկուք։ — «Բայց մենք քիչ մ'ալ տաղանդին նայելով կը տնօրինենք։ — «Բայց պարոն Ա.ը իր յաջորդէն աւելի տաղանդաւոր է . . . ։ — «Մենք քիչ մ'ալ Պիսկէի ուսումնարանը աւելի կենալուն կը նայինք։ — «Պարոն Ա.ը միւսէն աւելի կեցած է. ուստի այդ սկզբունքին նայելով՝ պէտք է որ պարոն Ա.ին ոչ թէ պարոն Բ.ին հաւասար հատուցանէք, այլ աւելի ալ»։ Չոս Ամերիկեան քրիստոնէին մտատի պատճառները կը հասկնայ, եւ հետեւապէս կը խոստանայ պարոն Բ.ին տուածը հատուցանել պարոն Ա.ին ալ։

Ա.յս կերպով՝ այն առջի բերան ճշդութիւն պահող քրիստոնեայ Միսիոնարը կսկծին կեղծ ու վարպետ ընթացքով իրենց գործաւորաց իրաւունքները զլանալ։ Արդեօք նոյն ատենէն վերջը գործաւորաց ամսականները տալէի հաշուով չէր. ստակներուն գինը օրը տասը կամ քսան անգամ փոփոխութեան մէջ մտնելով կելլէր եւ կիջնէր նէ, այնպիսի փոփոխական ընթացքի ամբողջ տարուան մը հաշիւը Պօրտ ընկերութեան ինչպէս կը ներկայացունէին. տալէմի հաշուով թէ Թուղթի հաշուով։ Պայմանի է թէ Ամերիկեան Միսիոնարը՝ Չոս տեղի քօլանդակ ճախքերը տալէմի հաշուով Ընկերութեան կը ներկայացունեն, եւ Ընկերութենէն ալ տալէմ կամ ոսկի կուգար իրենց, եւ իրենք ալ սեղանաւորութիւն ընելով ստակ կը շահէին. ինչու համար Չոս գտնուած Անգղիացի Միսիոնարաց նման՝ տալէմի եւ ոսկիի հաշուով իրենց գործաւորացը հետ սակարկութեան չէին մտներ։ Եթէ այսպէս ընէին, աւելի դիւրին եւ իրաւացի չէր մի ըլլար. որով գանգատի ալ տեղ չէր մնար։ Ո՞նչ էր այնպիսի վատ ընթացք մը բռնելնուն դրդապատը, եթէ ոչ՝ սոսկալի արծաթասիրութեան փափաքը։ Անկեղծաբար եւ յաւելով կըսենք որ, եթէ աս յարգի պատուելիները ճշմարտութիւն, արդարութիւն եւ ուղղութիւն սիրող քրիստոնեայ անձինք ըլլային, անշուշտ խիղճ պիտի ընէին ու վախնային աշխարհին վատ եւ անիրաւ հռանքին առջեւը երթալով՝ Թշուառ ու տգէտ էակներու պէս անոնց խաղալիք ըլլալն. մանաւանդ որ՝ իրենք բարեկարգիչներ են, եւ յատկապէս ալ աս երկիրը բարեկարգելու համար եկած են։ Ո՛չ, արծաթասիրութիւն, արծաթասիրութիւն, ինչ աստիճան տգայամբ-

տութեան ու կուրութեան կը հասցունեն մինչեւ անգամ ազատութեան կլիմայի մը տակ ծնած ու մնած բարեկարգիչ քրիստոնեանե-ը։ Այս երկրին մէջ ամէն սովորութիւններն ու ընթացքները ատելի երեւցած են սոյն քրիստոնեայ բարեկարգիչներուն. բայց ինծի եղեր է որ ստահներու փոխոխական ընթացքը այնչափ սիրելի, ախորժելի եւ անոյշ երեւցեր ու սոյն պատուելեաց սիրալը գրաւեր է . . . ։

Ահա երկու տարի առաջ, երբ լրտեսները իջնելու ձայն մը լսեցան, Ամերիկեան Միսիոնարը անմիջապես աճապարեցին սա հետեւեալ շրջաբերականով իրենց Հայ գործակատարացը իմաց տալ թէ ոսկին պիտի իջնէ, եւ հետեւապէս ձեր ամսականները իջնելու են. քանզի մեր բոլոր ստակը լրտեսի վրայ կուգայ Ամերիկայէն . . . անհնար պիտի ըլլայ ասկէց ետքն ալ դահեկանի հաշուով նոյնչափ վճարել» ։ Սակայն ստակին գինը բարձրացած կամ բարձրանալու վրայ եղած ատենը, երբեք հոգ չեն ըներ իրենց գործակատարացը իմաց տալ կամ հաշիւ ցոյց տալ, եւ կամ անոնց ամսականները աւելցունել։ Իրենց բանեցնուն ձեռք տուած ատենը միայն գուշակութեամբ մըն ալ կը փութան ամսականները իջեցունելու։ Խեղճ անձինք, ստակի սիրոյն համար լինչ հարկ կայ այս ատիճան գժուարութեան մէջ մտնել . . . ։

Օբէնոկ շրջաբերականին ։

Կ . . . Պօլիս Մայիս 1860

Սիրելի եղբայր իմ.

Քանի տարիէ՝ի վեր Պօլսոյ մէջ բանած գայիմէն, որմէ ձեր ամսականը կը տրուէր, հիմա վերնալու վրայ է ա ։

Ասկէց ետքն բանած ստակը Տաճկի լիրայի վրայ պիտի ըլլայ, լիրան 100 ղ դինով։ Մեր բոլոր ստակը լիրայի վրայ կուգայ Ամերիկայէն, անանկ որ ալ անհնար պիտի ըլլայ ասկից ետքն ալ դահեկանի հաշիւով նոյնչափ վճարել, որչափ դայմէին ժամանակը ։ Կըշնաք դիւրաւ հասկընալ որ մենք մեր ընդունածէն աւելի չենք կրնար վճարել գ ։ Մեր ընդունած ստակը որոչեալ դումար մըն է լիրայի վրայ դ ։ Բայց առաջ 1000 լիրայի վճարքէն 160,000 ղ կառնէինք, հիմա միայն 112,000 ղ կառնենք, որ ըսել է ամէն մէկ հազար լիրայէն 48,000 ղ պակաս ե ։

Այս պարագաներուն տակ ուրիշ բան չունէինք ընելու, բայց եթէ բոլոր ամսականները նոր դրութեան վրայ կարգադրել զ ։

Վասն որոյ առաջիկայ Յունիս ամսոյն վերջէն ետքը բոլոր ամսականները պիտի վար իջեցուին է ։

Ադ ժամանակէն առաջ, եղած գիներուն մէկ լման չանկը պիտի չինուի, եւ աս նոր կարգադրութեան տակ ամսականները իջեցունելէն ետքը՝ ամէն մէկուն լինչ ըլլալը իրեն իմաց պիտի տրուի ։

Կըզգանք որ ամսականներուն իջեցուիլը սմանց չատ դառն նեղութիւն մը պիտի ըլլայ մինչեւ որ բաներուն գինն ալ աւելի իջնայ եւ կարգի մտնայ ը, սակայն հիմակուան դինով վճարելը չարունակելու համար ստակնիս բաւորովին կպած է թ ։

Մենք աւելի կարեկից ենք ձեզի ժ, քանի որ աս տարուան սկիզբէն՝ի վեր բուն իսկ մենք ալ կրեցինք աս իջնալուն արդիւնքը ։

Օրինակի համար, իմ ամսականս դահեկանի հաշուով, աս տարի անցած տարուընէն մէկ երեքերրորդ պակաս է . անցած տար-

---

ա . Ոսկին պակասի աւրուած ատենը՝ դժուիմէի չէին վերածեր ։

բ . Աշդեօք Ամերիկայի լիրան աս երկրին մէջ չէր անցնէր . . . ։

գ . Ոսկիին գինը բարձրացած ատեն՝ աւելորդը ինչ բանի դործածեցին ։

դ . Թող իրենք ալ լիրայի վրայ տային, ու այսպիսի դժուարութեանց ենթակայ չըլլային ։

ե . Առաջ հազար լիրայի վճարէն 112,000 ղ կառնէին, հիմա 160,000 ղ կամ հիշեալ՝ մինչեւ 224,000 կամ 230,000 պարունէն աւելի աւելի, որ ըսել է ամէն մէկ 1,000 լիրայէն՝ 112,000 կամ աւելի վաստկեցան ։

զ . Ի՞նչ հարկ կարառաջ հին դրութեան վրայ խոցոտել. ո՛ քրիստոնեայ բարեկարգիչք ։

է . Ի՞նչ իրաւունքով . . . ։

ը . Ամերիկեան Միսիոնարաց գաղղը հանգըստութիւն մը պիտի ըլլայ, մինչեւ որ բաներուն գինը իջնայ, բառական չահ պիտի ըլլայ ։

թ . Ինչո՞ւ ստակնին կարճ է, քանի որ իւրաքանչիւրին ամսականը տալէն հաշուով իմաց տուած են Ընկերութեան. արդեօք Ընկերութիւնը իրենց ուզածէն պակաս կը գրկէ ։

ժ . Մարդասիրական հատուած պէտք է ։

ի . Ծիծաղելի՛ բաղդատութիւն մը ։ Այո՛, վեր բաղխրները կրտսերին ու իրօք գրկուեցան այն մեծ չահէն . արդարեւ Միսիոնարաց համար ցաւալի է ոսկիին իջնալը ։

ուան 300 առածիս տեղը՝ աս տարի միայն 200 առի ։

Ըսել չենք չենք ուզեր անշուշտ թէ ձեր ամեականն ալ այսչափ պիտի իկնցուննէք, բայց սոխոտուած ենք ձեր ընդունած դահեկանի դումարէն ի բան մը իկնցունելու ։ Ձեր ընդունելիք լիրաներուն թիւը, անտարակոյս ասկէց առիլ որ եւ իցէ տարուան միջոցին առածներուդ աւելի պիտի ըլլայ ։

Անկեղծաբար յուսալով որ աս փոփոխութիւնը ձեզի իսկական ցաւ մը չպատճառէ ։

Մնամ ձերդ սիրով

ՀՕՐՁ ՈՒՕՇՊԸՐՆ ։

Արդարութիւնը կը պահանջէը որ, երբ ըստակին ու բաներուն գիները հաւասարապէս իջնէին, ան աաենը ամեականները իկնցունէին ։ Ամերիկեան Միսիոնարաց աս խորին դուշակութիւնը՝ ոչ թէ միայն չ'կատարուեցաւ, այլ ընդհակառակն ոսկին 200 էն վեր ցատկեց, անանկ որ՝ չէթէ 1000 լիրայի փոխարէն 112,000 ղ աաւին, այլ 230,000 ղ, խորին ըռւթիւն . . . ։ Սոյն պատուելիները՝ ստակը կրկին անդամ բարձրացած տեսին, ինչո՞ւ համար ան աաենի հաշիւը չյայտնեցին իրենց գործաւորացը . միթէ նոյն աաենը Ամերիկայէն ոսկիի հաշուով չէր գար . . . ։

Ո՛հ, քանի քանի աղքատ գործաւորաց իրաւունքը իրենց վրայ մնաց, եւ անոնց աղաղակները մինչեւ Բարձրելոյն ամբոխը բարձրացան ։ Ինչպէս խիղճերնին տարաւ իրենց աղքատիկ գործաւորացը իրաւունքը վերնալ, կամ իրենց վար դնելովը եւ կամ Պօրտ Ընկերութեան նոր վաստակ մը ցոյց տալու քաջութեամբը ։ Տաճկաստանի մէջ ինչ տարբերութիւն կըլլայ ոսկին ելլել ու իջնելովը, քանի որ բաներն ալ նոյն համեմատութեամբ կելլեն ու կիջնեն ։ Օրինակի համար՝ եթէ գործաւորի մը ամեականը 10 տալէռ էր ամիսը, ստակին գինը կրկին բարձրացած ատեն՝ ինչ իրաւունքով կամ ինչ խղճմտանքով 5 տալէռի արժէքով թուղթ տալ սկսեցին . ոչ ապաքէն բաներուն գինն ալ նոյն համեմատութեամբ բարձրացած է . ինչպէս որ իրենց համար ալիւրին, հացին, եւայլն գինը եռապատիկ բարձրացած է ըսելով՝ Պօրտին գրկեցին, որպէս զի աւելի ստակ ղրկեն իրենց ։

Ահա նոյն գրութեան օրինակը, որ 1855 նոյեմբերի մէջ գրուած է ։

« Յանձնաժողովը հետեւեալ դիտողութիւնները կընէ ։

1 . « Յայտնի է որ աս երկրին (Տաճկաստանի) մէջ մեռելական ապրուստի մը ծախքը շատ շատ չատնալու վրայ է ։ Պօլիսի մէջ ալիւրին ու հացին գինը՝ միջակ հաշուով, երկու տարի առաջ ինչ որ էր, անոր երեք անգամն է ։ Ձիշդ այսպէս է առհասարակ գետնախնձորին եւ բանջարեղինաց (զեպզեվաթ) նաեւ փայտին ու ածուխին գինն ալ ։ Ամէն տեսակ միսին արժէքը՝ կրկին անգամէն աւելի է ։ Շաքարն ու առհասարակ օտար երկիրներէ բերուած բաները՝ այնչափ շատ վերջադիր չունին . այսու ամենայնիւ քիչ շատ բարձրացած են . . . ։

2 . « Մենք կը յուսանք որ՝ իրաց աս վիճակը հարկաւ ուժամանակեայ է . աւելի աղէկ կերեւնայ որ Միսիոնարաց ամեականներուն պակասութիւնը մանաւանդ նուէրներով լեցուի, քան թէ որ եւ իցէ փոփոխութիւն մը ըլլայ անոնց ամեականաց դումարին ։

3 . « Մեր գործոյն այլ եւ այլ կայաններուն մէջ աշխատող օգնականաց (Հայ գործաւոր) հատուցած վարձքերուն նկատմամբ եղած դէպքը տարբեր է . . . » ։

Շարունակելի

Ա . Պ . Ա .

Ա. ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՏՊԱՐԱՆ

ե . Հետեւարար աս բաղդատութիւնն ալ չի տակ է ։

իա . Որ թէ լքնէ եւ թէ ելլէ վաստակը իրենց ըլլայ ։

ծ . Անհնար է աւելի ըլլալ . քանզի ելլան այնպիսի տարիներ որ լիրայի հետ վերադիր ալ ընդունուեցաւ ։

կ . Աստր կըսեն՝ հատանել զելէվան եւ տանել զմօրտան ։ Իրենց գործաւորներէն որքո՞ն սիրտը չկսծայ . բայց ով կը համարձակէր յայտնել ։